

נתקבלו במערכת

אָמָה שֶׁל קוֹדֵשׁ. בירור אורך האמה ההלכתית. מהדורה ראשונית. אלקנה ליאור.
בית אל, תש"פ. 276 עמ' (ELKANA2762@gmail.com)

אינסוף קולמוסים כבר נשתברו על בירורי האורך והנפח בהלכה, כאשר בדור הקודם ראשי המדברים והכותבים בנושא היו החזו"א מצד אחד והגרא"ח נאה מירושלים מצד שני. הבעיה פרצה לתודעת ציבור הלמדנים עם פרסום ספר צל"ח על מסכת פסחים מאת רבי יחזקאל לנדא בעל ה'נודע ביהודה', שבנספח שבסוף הספר סיפר לפי תומו שהוא בדק ומדד וגילה שקיימת סתירה מובנית בין מדידות האורך למדידות הנפח המקובלות, ושלדעתו יש להגדיל לצורך הפרשת חלה וכל שאר המצוות את הנפח ההלכתי פי שניים ממה שמקובל. דבריו עוררו רעש גדול שלא פסק עד היום, וכמעט כל גדולי ישראל וגם תלמידי חכמים מן המניין כתבו על כך. מה נותר אם כן עוד לחדש בנושא? מתברר שהרבה. הרב אלקנה ליאור, ר"מ בישיבה הגבוהה בבית אל, עסק לאחרונה בברכת אביו הגאון הרב דוב ליאור שליט"א, רבה של חברון, בבירור אורך האמה. גם הוא נתקל בבעיית הסתירות בין המקורות בנושא הזה, כשהמכשול הגדול הוא הגמרא בפסחים דף קט שמעגנת את הקשר בין האורך והנפח ההלכתיים בנוסחה ברורה וחדה: נפח רביעית הוא תיבה בת $2.7 \times 2 \times 2$ אצבעות, ומכאן מתחילה התסבוכת - רוחב אצבע לפי רוב המדידות נע סביב 2.3 ס"מ, ולפי זה נפח רביעית נע סביב 130 סמ"ק ויותר, הרבה יותר מאשר נפח הרביעית שהיה מקובל ברוב תפוצות הגולה שנע סביב 80 סמ"ק! כל השיעורים ההלכתיים כמעט תלויים במשוואה הזאת, וכלי להיכנס לפרטים - החזו"א הכריע כמו הנודע ביהודה לחומרא (בדרך כלל) שיש להגדיל את מידות האורך והנפח, והרב נאה ורוב רבני הספרדים הכריעו שיש לשמור על מסורת הנפח הקטן, ולכן גם מידות האורך שלהם קטנות יחסית. הצד השווה שבהם שנוסחת הגמרא בפסחים דחוקה לשיטתם או מכאן או מכאן, כעין שמיכה קצרה שמשאירה לצינת הלילה או את הראש או את הרגליים... וכאן מצא הרב אלקנה פתרון מבריק: לדעתו הנוסחה של מסכת פסחים עוסקת באצבעות קטנות יותר מהרגיל - אצבעות 'וירטואליות' של אמת הזרוע שאורכה חמישה טפחים ולא שישה, שחולקה שם לשישה טפחים קטנים וממילא ל-24 אצבעות קטנות מהאצבע הבינונית, ואז הכל בא על מקומו בשלום. ולמרות שממבט ראשון היישוב הזה נראה דחוק ביותר (על אף שיש לו מקור בראשונים) - הרב אלקנה מביא לו ראיות מרשימות ומשכנעות. לשיטתו אם-כן מידות האורך (בפרט האמה ה'שוחקת') קרובות לשיטת החזו"א ומידות הנפח קרובות לשיטת הגרא"ח נאה, וכל הסוגיות מתיישבות גם לפי פשטן וגם לפי המציאות. את שיעור מידות האורך לעצמן הוא מוכיח ממחקר מקיף שערך בו איתר את תוואי כותלי הר הבית המקוריים של ת"ק על ת"ק אמה, וזיהה את שרידיהם בשטח הר הבית, הרעיון להסתייע מהממצאים בהר הבית לזיהוי שיעור האמה כבר הוזכר בזמנו ע"י הגר"י קנייבסקי זצ"ל ה'סטייפלר' גיסו של החזון איש בשם הגאון רבי יונה מרצבך זצ"ל שהיה ר"מ בישיבת 'קול תורה', והרב אלקנה מיישם אותו בצורה מושלמת. אין כאן מקום להאריך בראיותיו וחשבונותיו של הרב אלקנה שליט"א, בזה עוסק כל הספר. אמנם הקושיא

הגדולה על ספרו היא, שאם המהלך שלו כ"כ נכון - למה הוא לא נכתב בפירוש בקדמונים, ולא עלה על דעתם של הגראח"ן והחזו"א ועוד ועוד? אבל ידוע שמקושיא כזו לא מתים... הרב אלקנה טוען שרוב המחברים שעסקו בנושא במאות השנים האחרונות הלכו במסלול המקובל שסלל רבי שמעון בן צמח דוראן בשו"ת התשב"ץ בשם הראב"ד על סמך ההבנה שלו בסוגיות הגמרא, מסלול השונה מדרכו שלו וקובע שהאמה בנוסחה הנ"ל היא בת שישה טפחים. לפי הביורור ההלכתי שעשה כאמור הרב אלקנה במידות הר הבית, ברור שאורכה של האמה הרגילה בת ששת הטפחים, 'אמת הבניין', הוא כ-55 ס"מ, כך שלאור זה חייבים לומר שהאמה של הנוסחה הנ"ל בפסחים, שלפי העולה ממשקל ה'דירה' המדויק של הרמב"ם על פי הנוסחה שם אורכה אינו אלא כ-46 ס"מ, לא יכולה להיות אמה בת שישה טפחים - האמה ההלכתית, אלא היא האמה האנושית, הטבעית, 'אמת הזרוע', המכונה לעיתים בסתמא בשם 'אמה' גם בלשון חכמים. ולמרות העיקרון לפיו כל אמה הלכתית היא אמה בת שישה טפחים, האמה הזו של הנוסחה בפסחים קט מהווה רק תרגום של חכמים לשיעור ששוורו אינו שיעור אורך אלא שיעור נפח, ולכן לדעתו היא אינה כפופה לעיקרון זה. מה שמדהים הוא שהפער בין האמה היוצאת מהדרה המדויק בנוסחה הנ"ל, לבין האמה היוצאת ממיקומם המדויק של כותלי הר הבית, הוא בדיוק שישי, מה שמחזק את הטענה ששם מדובר באמה בת חמישה טפחים ולא בת שישה. הרב אלקנה מנסה לשכנע את הקורא בצידקת שיטתו כשהוא נעזר בשירותים של גובה האדם והיחס בין זרועו לגובהו ונפחו בתוך מקווה בן ארבעים סאה מלא מים ועוד, כולל ניסויים בשטח שצולמו והם מוצגים לפני הקורא. זהו ספר שעיקרו למדני-עיוני, אך הוא כולל גם מחקרים מדעיים וארכיאולוגיים מרשימים, וניכר העמל הרב והרב-תחומי של המחבר, וניסיונו הנחוש להגיע לחקר האמת בפתרון בעיה הלכתית מסובכת ומורכבת זו. יש לשבח את המחבר על המינון הנכון שנקט בין אמירת דבריו והרצאת שיטתו בצורה משכנעת ובביטחון עצמי, לבין הענווה הראויה לת"ח צעיר כשהוא דן בדברי קדמונים. ובעיקר כשהוא מחדש חידושים עצומים שעשויה להיות להם השפעה גדולה להלכה ולמעשה. בסיכום הוא מפרט באלו שיעורים לדעתו, לאור בירוריו, אין להקל, ובאלו בהתחשב גם בדעות המקובלות יש להחמיר. לענ"ד יפה עשה המחבר גם בכך שהוציא לאור את המהדורה הראשונה של ספרו החשוב בפורמט טיוטא ובכריכה רכה, כך שאחרי הערות שבוודאי יקבל ושיפורים ותיקונים שבוודאי יעשה יוכל להוציא לאור ספר מושלם. זהו ספר חובה לכל המתעניינים בנושא, ורבים הם.

אמר ודעת. דרושים 'ביע אומר' והלכות 'יחווה דעת'. הרב יהודה יודל רוזנברג, ירושלים, מוסד הרב קוק, תש"פ. שני כרכים. (rybenmeir@gmail.com)

הרב יודל רוזנברג היה ת"ח חשוב וסופר ידוע שחי לפני כמאה שנה. שימש כרב בקהילות שונות במזרח אירופה ואח"כ בקנדה, וחיבר חיבורים תורניים חשובים כמו הספר 'דעות נדרים' על מסכת נדרים ועוד, וכן ספרים היסטוריים, חלקם שנויים במחלוקת, ובהם 'נפלאות המהר"ל' ובו סיפור הגולם מפראג הידוע ועוד. בין השאר השאיר אחריו עשרות דרשות שחיבר ושנשא בעיתו ובזמנו, ותשובות הלכתיות רבות. את אלו הכין לדפוס בחייו

אך לא הספיק להוציא לפועל את כוונתו, ובאו צאצאיו ובהם בעיקר נינו הרב יהושע בן מאיר שליט"א וטרחו להוציא אותם לאור עתה כרצון המחבר בחייו, עם הוספות רבות בשני החלקים, ומפתח מקיף לספר התשובות 'יחיה דעת'. זיכרון עולם לתלמיד חכם רב-גווני שזכה להקים דור ישרים מבורך.

זרע אמוניך. הגיור בעידן המודרני. אורי רדמן. פ"ת, תש"ף. 311 עמ'.
(urired@walla.com)

הרב אורי רדמן מלמד הלכה ככולל 'רצון יהודה' שבפ"ת, ובין השאר העמיק בלימוד הלכות גיור והעביר במשך תקופה ארוכה שיעורים בנושא סבוך זה. לכאורה הגיור הוא נושא הלכתי טהור, שיש בו כללים ופרטים וספיקות ופתרונות והכרעות ככל נושא הלכתי. אולם למעשה ידוע שהרבה יותר מבהלכות אחרות קשור נושא הגיור גם בשאלות רגשיות והשקפתיות שאי אפשר להתעלם מהן, ובמעגל הרחב יותר גם בפולמוסים חברתיים ופוליטיים וממסדיים וחוקיים שמשפיעים באופן ישיר על המעגל ההלכתי הפנימי. הקושי הזה ליווה מאז ומתמיד את הגיורים והמגיירים והמתגיירים, אך בדורנו הוא פרץ לתודעה משתי סיבות עיקריות - ראשית בגלל הכמות העצומה של העולים, בעיקר מבריה"מ לשעבר, שמתערים בין יהודי ארץ הקודש למרות שאינם יהודים כהלכה, ולכן קיים רצון עז לגיירם לפני שיתבללו בינינו בגוינותם, ושנית עקב האחריות הממלכתית של המדינה ומוסדותיה לגיור ולגרים ולמציאת פתרונות שיהיו מקובלים על כמה שיותר פוסקים וקהלים. הרב אורי מציג את התמונה ההלכתית כולה מיסודות הסוגיות ודעות הראשונים עד פסקי גדולי ישראל ובתי הדין השונים בימינו, ואוחז את השור בקרניו בלי להתחמק מהשאלות הקשות ביותר בנושא. בארבעה שערים הוא דן במהות הגיור, בקשר בין הלאומיות היהודית למעשה הגיור, בתהליך הגיור, במשמעות המעשית של הכינוי 'זרע ישראל' לגויים שהם בני בניהם של יהודים, במעמדם ההלכתי של גרים שאינם שומרים מצוות, במשמעות הביטוי הרמב"מי 'חוששין לו' לגבי גרים מסופקים, באיסור נעילת דלת בפני גרים ובאפשרות להפקיע גרות, במעמדו ומשמעותו של בית הדין בתהליך הגיור ועוד, ולמעשה לא משאיר פינה חשובה אחת בנושא סבוך וכאוב זה שהוא אינו פותח אותה לרווחה לעיני הקורא. בסוף הספר נוספו שני עיונים, האחד בפרשת 'האח והאחות' בה התיר ב"ד מיוחד של הרב גורן לשני אחים שהוכרזו כממזרים בבתי הדין להינשא, לאחר שקבע שהגרות של הבעל הראשון של אמם לא היה תקף ולכן אינה נחשבת כאשת איש שזינתה, פרשה שבה 'עולם הפוך ראיתי' - גדולי תלמידי החכמים בציבור החרדי התנגדו אז בתקיפות רבה לאפשרות לבטל את חזקת הגרות אפילו מספק של גר שלא שמר כלל מצוות בזמן ואחרי גרותו, נקודה שהייתה בבסיס היתרו של הרב גורן ובית דינו, בניגוד לדעה השלטת היום בציבור החרדי שגר שאינו שומר מצוות אינו גר כלל. הרב רדמן מתעלם מהצדדים הציבוריים והפוליטיים של הפרשה, מנתח בטוב טעם את הנימוקים ההלכתיים של הרב גורן ומתנגדיו, ומסיק שלשני הצדדים יש מקום, אם כי בנקודה חשובה אחת הוא נשאר בצע"ג על הרב גורן ומצדיק את החולקים עליו (עמ' 261 הע' 25). הנושא השני שנידון בסוף הספר הוא מעמד הביניים בין יהודי לגוי שנקרא 'גר תושב', שעל פי דעת הרמב"ם אינו

קיים כלל בזמן הזה, אך נקודה זו אינה פשוטה כלל ויש לה השלכות רחבות היקף. הספר שכתוב בסגנון קריא ונוח פותח בהסכמות חמות במיוחד של הרבנים הרב יעקב אריאל והרב שלמה דייכובסקי והרב יונתן בלס ראש הכולל 'רצון יהודה' ורב היישוב נוה צוף, ומסתיים במפתחות מפורטים ומועילים.

מחקרים בספרות הגאונים. שרגא אברמסון. ירושלים, מאגנס, תש"ף. 488 עמ'.

(02-6586659)

פרופ' אברמסון, עילוי בישיבות ליטא בילדותו, וחוקר תלמודי מפורסם בברגרותו, נחשב לגדול המומחים בחקר תורת הגאונים ותקופתם בדור הקודם, עם שעסק גם בתחומים רבים נוספים - לשון עברית וערבית-יהודית, ספרות הראשונים, גניזה, פיוט, נוסחאות התלמוד, הספר העברי ועוד. הוא כתב ספרים רבים ואינסוף מאמרים ותגובות, וגם העמיד תלמידים הרבה. הוא נפטר באופן פתאומי לפני כמעט שלושה עשורים כשהוא בראשית גבורותיו ובשיא פעילותו המגוונת (כולל חברות פעילה בתנועה למען ארץ ישראל השלמה...), כשהוא משאיר עבודות רבות שלו באמצע כתיבתן. אחד מתלמידיו, פרופ' ירחמיאל ברודי, מגדולי חוקרי הגאונים בדורנו, נטל על עצמו לאסוף ולסדר את מאמריו שפורסמו ואלו שנתרו בעזבונו הקשורים לגאונים ולתורתם, כהמשך לשני הספרים בנושא שפרסם אברמסון בחייו - 'במרכזים ובתפוצות בתקופת הגאונים', ו'עניינות בספרות הגאונים', שכבר הפכו לספרי יסוד בתחומם. כעשרים מאמרים גדולים וקטנים נאספו לספר זה, וכמקובל - אלו שכבר נדפסו צולמו כפי שהם, ולכן הם נושאים למעלה את מספר העמוד המקורי בקובץ או כתב-העת שבו הם נדפסו, ולמטה, בתוך סוגריים מרובעים, נרשם בכל עמוד בספר מספר-רץ מתחילתו ועד סופו. בין המאמרים שלא נדפסו נאלץ פרופ' ברודי להכריע איך ומה להדפיס, והוא גם ערך ותיקן והוסיף בשעת הצורך עם כל הזהירות הנדרשת. מדהים לראות את ההיקף הענק של ידיעותיו של הפרופ' אברמסון - במאמר אחד הוא יכול לעבור, הרבה לפני עידן מאגרי המידע, בין גירסאות מכתבי יד של נוסח סוגיא בבבלי לבין פירוש של אחד האחרונים על סוגיא מקבילה בירושלמי עם השוואות לשו"ת של אחד מהראשונים וקטע גניזה שבו מתורת אחד הגאונים, כאשר בסוף הכל מסתדר יחד ומביא למסקנות ברורות והכרחיות ששום רוח שבעולם לא תוכל להזיזם ממקומם. באחד המאמרים הפליא לעשות, בכך שדקדוק שלו בנוסח אות אחת [!]: הביא למהפכה היסטורית: במשך דורות היה 'ידוע' שהיו סידורים מסודרים ונפוצים לפני סדר רב עמרם גאון וסידור רס"ג הידועים, מפני שנמצא בספר ההלכות של ר"ץ גיאת, מקדמוני הראשונים בספרד, לגבי אחד מפרטי הלכות אמירת ההלל בליל הסדר, 'וכן ס[י]דר רב כהן צדק', שהיה גאון שקדם לרב עמרם, ואם כן יתכן שהוא זה שחיבר את הסידור הראשון בהיסטוריה היהודית, ואולי היו אף סידורים לפניו. הדבר כבר נהפך לעובדה ונכתב בכמה ספרים, ואף קושר להתגברות ההשפעה הקראית בבבל שהביאה לעריכת סידורים וכו' וכו'. אלא שאברמסון מצא שאותה פסקה מופיעה באחת הגירסאות של סידור רב עמרם עצמו, ושם כתוב 'וכן שדר רב כהן צדק'; וכשהוא מביא את הדברים הוא מוסיף: 'והלך לו הסידור!' - כי 'שדר' פירוש שלח תשובה או פסק הלכה בנושא הנ"ל,

אבל שום 'סידור' לא קיים באופק, ונשאר שסידור רב עמרם הוא כנראה הסידור הראשון בהיסטוריה של עם ישראל, הוא ולא אחר, הכל בגלל אות אחת קטנה... אברמסון דן בכמה מקומות ב'סדר תנאים ואמוראים' - חיבור מתקופת הגאונים שלא ברור מי חיברו ומתי, וכתב שהמהדורה המדעית של החיבור הזה, שנערכה והתפרסמה ע"י הרב קלמן כהנא זצ"ל, ת"ח ממקורבי החזו"א ומראשי 'פועלי אגודת ישראל' וחבר מערכת 'המעין' שנים רבות, כחלק ממשימותיו לקבלת תואר דוקטור באוניברסיטת ברלין שבה למד לפני שעלה ארצה בתרצ"ח, היא עדיין המהדורה הטובה ביותר של הספר, אלא שיש לעדכנה בעקבות כל הידע שנוסף לנו בעשרות השנים האחרונות. מפתח מפורט צורך לספר למקורות ומחברים וספרים ועוד, והוא מועיל מאוד וחיוני מאוד כדי להגיע לאוצרות הנמצאים בספר מלוקט כזה, אבל יש בו כמה דברים תמוהים: הרב קלמן כהנא הנ"ל נרשם 'כהן' (כהנא) קלמן, ללא הצדקה - מאז עלייתו ארצה שינה את שמו מ'כהן' לכהנא; ספר האשכול מהדורת רצ"ב אוירבך נקרא 'מהדורת אוירבך' ולא כמקובל; ספר 'ארחות חיים' נמצא בצדק בין הראשונים - אך מקבילו 'ספר כלבו' נמצא משום-מה בין האחרונים, וכך גם ספר פסקי ריקאנטי; הקבצים השונים של שו"ת מהר"ם מרוטנבורג נמצאים כל אחד במקום אחר לפי שמם - במקום שיצורפו לערך אחד, ורשימת ספרי הקראים נמצאת בין הראשונים לאחרונים במקום בסוף הרשימה בנפרד. אולם אלו זוטות ביחס לספר החשוב הזה. י"שר כוחו של פרופ' ברודי, חסד של אמת עשה עם המחבר המת ז"ל וגם עם החיים.

ד"ר ישרה. הנהגות ודקדוקי הלכה של רבינו הגאון החסיד רבי שריה דבליצקי. אשר ברוך פורת. מודיעין עילית, תש"פ. תשו עמ'. (derechyesharaz@gmail.com)

לפני כמעט שנתיים הלך לבית עולמו אחד מגדולי ישראל בדורנו, רבי שריה דבליצקי זצ"ל, לאחר שנים ארוכות מלאות וגדושות תורה ומעשים טובים, חיבור עשרות חיבורים בכל מקצועות התורה לתועלת לומדי התורה, ומעל הכל הצגת דמות אידיאלית ושלמה של תלמיד חכם וצדיק ועובד ה' באופן המושלם ביותר. רבים שמעו למשל על כך שמאז שבנערותו למד את ספרי החפץ חיים הוא פשוט לא דיבר יותר לשון הרע כלל ועיקר, ואפילו תמה על יהודים שמסוגלים לדבר לה"ר אחרי שהם לומדים את כללי ופרטי ההלכתא ורבנא הזאת אפילו פעם אחת... כל נושא הלכתי מעשי למד ר' שריה מן היסוד דרך כל שיטות הראשונים והאחרונים ומנהגי ישראל בכל תפוצותיהם, וביורר לעצמו את הדרך הישרה שיבור לו האדם בעניין זה, ובה, על כל הידוריה והשלמותיה, המשיך לנהוג במלוא הדיוק בכל ימיו ושנותיו. מדובר על הלכות והנהגות שבין אדם למקום אבל גם על כאלו שבין אדם לחברו, כאשר במשקל החסידות הוא שקל פעם אחר פעם והכריע, כאשר שתי הנהגות התנגשו זו בזו, על מה לוותר ועל מה לעמוד. הרבה תלמידים העמיד הרב דבליצקי זצ"ל, ביניהם כאלו שעקבו בדקדוק אחר הנהגותיו והקפדותיו כמעט 24/7 כל ימות השנה, כשהם מבררים עמו כל ספק ומיישרים כל עניין שלא היה מובן בעיניהם. אחד מהם היה הרב פורת, שהתחיל לאסוף ולרשום עוד בנערותו בחיי הגרש"ד זצ"ל כל מה שלא היה מובן מאליו בדרכי רבו, והצליח להוציא לאור עתה ספר מלא וגדוש בענייני ימות החול ושבת ור"ח, מהנהגות ההשכמה ועד

תיקון חצות, מההכנות לשבת באור ליום שישי ועד הנהגות מלווה מלכה, ומפרטי הלכות יום כיפור קטן בערב ר"ח ועד קידוש הלבנה בראשית החודש הבא. הגרש"ד נהג בדרך כלל על פי הכרעות הגר"א, אבל השתדל לצאת ידי חובת כל הפוסקים. בצעירותו דבק בכמה מגדולי ישראל, בהם הרב חרל"פ והחזו"א ועוד, וידע עד זקנה ושיבה לתאר במדויק את הנהגותיהם המיוחדות שאת רובן נטל גם הוא על עצמו, והכל מתואר בספר, כל פרט במקומו. הרב פורת הוסיף עוד בירורים הלכתיים-למדניים בסוף הספר, במקומות שבהם התרחבה היריעה יותר מדי ולא הספיק המדור 'עקבי דרך' שנוטל בכל הספר את חלקו הגדול של כל עמוד, והדברים מאירים ושמיחים, גם אם פעמים רבות ברור שלא מדובר בדרך לרבים. חבל על דאבדין.

מאת אֲדֹנֵי הַחוּשׁן. מאה יסודות מספר קצות החושן. רפאל קרויזר ויעקב זלושינסקי. ירושלים, תש"פ. 242 עמ', (refael.kroizer@gmail.com)

ספר 'קצות החושן', שנראה לכאורה כעוד אחד מנושאי הכלים הרבים של שו"ע חו"מ, הוא למעשה הרבה יותר מזה, כידוע לכל הלומדים. בדורות האחרונים הוא ביצר את מקומו ככלי לכניסה ללמדנות הישבתית, להכרת הסברות המרכזיות ולהעמקת הלימוד. חלק מחידושי הפך לאבני יסוד בשיעורי הר"מים, וחלק מסברותיו נחשב היום לידע בסיסי בעולם הישיבות. אולם לשונו של רבי אריה ליב הכהן בעל ה'קצות' קצרה ותמציתית, והרבה לומדים צעירים מתקשים להגיע לפסגת ההר - מציאת הקטעים החשובים בספר ה'קצות' והבנתם עד תומם. באו שני תלמידי חכמים ירושלמים וקיצרו את הדרך למי שזקוק לכך. הם אספו מאה חידושים ידועים של הקצות, חילקו אותם לשבעה שערים לפי סדר שו"ע חו"מ ועוד שער בנושאים כלליים, הסבירו בכל חידוש את מקורותיו ואת סברותיו, צירפו הוספות ומפתחות, והניחו פת אפוייה לפני כל לומד החפץ בכך בדרכו להבנה עצמאית של דברי ה'קצות' במקומות אחרים. כך עוסק ס' לד בספר בשני חידושים בעניין שליח לדבר עבירה - שגם כאשר השליח מוחזק לעשות עבירות או שאינו יודע שזו עבירה שליחותו בטלה, ומצד שני אם השליחות לא הייתה לעשות עבירה אולם בפועל היא נעשתה בעבירה - אין זו שליחות לדבר עבירה והיא לא בטלה. והנה בא ה'קצות' ומכריע במחלוקת ראשונים בעניין על פי משנה במסכת מכות, ובמחלוקת בין הרמ"א לש"ך לפי סברא של הריטב"א, ודוחה את דברי הנודע ביהודה מסברא שלו שמקבלת חיזוק מדברי ה'משנה למלך' על הרמב"ם בהלכות גניבה, והכל בהיר ונהיר וצהיר.

משנה כפשוטה. ששה סדרי משנה עם ביאור משולב בלשון קלה. ירושלים, לשם, תשע"ט-תש"פ. תריסר כרכים. (8060001@etrog.net.il)

לא חסרות מהדורות של משנה עם פירושים, אבל המיוחד בסדרה זו, שבינתיים יצאו לאור ממנה הכרכים על מועד, נשים וטהרות, ועד סוף השנה היא אמורה לצאת לאור בשלמותה, הוא ההתמקדות בביאור שיטתי של פשוטה של המשנה בלשון ברורה וקלה, תוך גילוי כל מצפוניו של המפרש הגדול של המשנה - רבי עובדיה מברטנורא. צוות תלמידי חכמים שוקד

על הפירוש הזה ועל התרשימים והצילומים שצורפו לו (במסכת כלים המסובכת מצויות עשרות תמונות של כלים מכלים שונים כדי להמחיש את דברי המשנה ופירושיה), ואין ספק שהסדרה הזו תמצא את מקומה הראוי בבתים רבים בישראל. לפני כמה שנים יצאו לאור ע"י אותו מו"ל חמישה חומשי תורה עם הביאור 'פשוטו של מקרא' על פי אותו עיקרון - ביאור על פשט המקרא ופשוטו של רש"י היורד לפרטים מבלי להטריח את הלומד, ושבוהוהו רבנן.

פסקי הגר"א השלם. הלכות שבת. יעקב טריביץ. ירושלים, מוסד הרב קוק, תש"פ.
+ תרכז עמ'. (piskeyhagra@gmail.com)

על הגאון רבי אליהו מווילנא זצ"ל, שהשנה מלאו שלוש מאות שנה ללידתו, אין צריך להאריך. גודלו ותפארתו מלאים את עולם היהדות, ואין פינה שלא הטביע בה את חותמו. אולם מעל הכל היה הגר"א איש הלכה, ובנושאים הלכתיים רבים סלל לעצמו דרך משלו, כאשר הוא מהבודדים בתקופת האחרונים שהרשה לעצמו לחלוק לעיתים על ראשונים, ולשנות מנהגים קבועים ועתיקים. ספר הלכה מסודר לא כתב הגר"א, ובזקנותו השיב לתלמיד שביקש ממנו לכתוב ספר כזה 'אין לי רשות מן השמים'. אולם הוא שאיר כתבים רבים שעוסקים בהלכה וביניהם בעיקר ביאוריו על השו"ע על מהדורותיהם השונות, וגם כמה מתלמידיו ומתלמידי תלמידיו ליקטו את הנהגותיו ואת פירושי ואת הכרעותיו בספרים. החשובים שבהם הם ספר 'מעשה רב' שגם לו יש מהדורות השונות זו מזו בפרטים רבים והוספות והשלמות, והספר 'פסקי הגר"א' של רבי צבי הירש למפרט, אחד מגדולי וילנא בדור שאחריו. הספר הזה נחשב מוסמך מאוד בהבנת שיטות הגר"א בהלכה ובהצגת מסקנותיו, ובמו אוזני שמעתי בזמנו מהגאון רבי אברהם אלקנה שפירא זצ"ל, ראש ישיבת מרכז הרב והרב הראשי לישראל, שהספר הזה מקובל בין הפוסקים כספר מוסמך ואמין. דרך אגב, לפני שני רבות החל הגר"מ שטרנבוך הצעיר לפרסם ספר בשם 'הלכות הגר"א ומנהגיו' בו הוא מבאר ומטעים את שיטות הגר"א בעניינים השונים לפי סדר היום, אך לצערנו יצא לאור רק כרך אחד בסדרה זו. כדי להקיף את כל המקורות וכדי להבין את כל הרמיזות של הגר"א במילותיו הקצרות וכדי לפתור את כל הספיקות ולהתיר את כל ההסתבכויות והסתירות בין המקורות השונים צריך להיות תלמיד חכם מעמיק וידען, ובעיקר לעבור בעיון על הסוגיות הרלוונטיות ועל כל כתבי הגר"א הנוגעים בנושא. זה מה שעשה הרב טריביץ, ובעידודם של כמה תלמידי חכמים גדולים ובסיועו של רבי דוד קמנצקי שליט"א נטל על עצמו את המלאכה, ועתה הוציא לאור ספר גדול שכולל את הלכות שבת על פי פסקי הגר"א. בראש כל עמוד נמצא לשון הספר 'פסקי הגר"א' הנ"ל, ומתחתיו משתרע ביאור מקיף ביותר המנתח את הסוגיות ואת דברי הגר"א עליהן ואת דיוני הפוסקים בנושא, כאשר מקום של כבוד ניתן לדברי מרן החפץ חיים בספרו משנה ברורה, שבו הוא עוסק כמעט בכל סעיף בדעת הגר"א, ומביע את דעתו על הכרעת הגר"א וגדולי האחרונים בכל נושא. הרב טריביץ הראה את כוחו הגדול בהבנת והכרת משנת הגר"א בכמה מאמרים בקובץ 'ישורון' האחרון ועתה בספר זה, ויש לברך אותו שילך בכוחו הגדול וימשיך להבהיר ולהפיץ את משנת הגר"א על כל צדדיה לתועלת עולם התורה כולו, ובמיוחד לשמחת חובבי תורת הגר"א זצ"ל.

פניני הלכה. כשרות ב. המזון והמטבח. אליעזר מלמד. הר ברכה, מכון הר ברכה, תש"פ. יג+457 עמ'. (sefer@yhb.org.il)

חלק חדש זה בסדרת 'פניני הלכה' עוסק בהלכות ה'כבודות' יותר של הכשרות - ניקור הבהמות, הכשרת הבשר, שרצים, בשר בחלב והפסקות האכילה ביניהם, מאכלי גויים, יין נסך, הלכות כשרות חלב ומוצריו, טבילת כלים והכשרת כלים, הכשרת המטבח ודיני תערובות, מזון תעשייתי וכללי דיני השגחה ונאמנות בכשרות ועוד ועוד. כרגיל הרב אליעזר שליט"א בשפתו העשירה והקולחת מציג לפני הקורא והלומד גם הלכות מסובכות באופן בהיר והגיוני, מהרעיון אל הביצוע, מהכלל אל הפרט, מהדין למנהג, וכמעט אפשר לומר שהוא מצליח לעשות את העקוב למישור ואת הרכסים לבקעה. ושוב, וגם זה כרגיל, הרב מלמד לא מפחד להורות לעיתים בניגוד למקובל, כמו למשל הכרעתו שבדיעבד ניתן לסמוך על כך שכלי מתכת נקיים היום אינם בולעים כלל (כמו שהמציאות מוכיחה בלי ספק), ולכן למרות שדיני הכשרת כלים לא זזו ממקומם - אין למהר ולהטריף מאכל שהתבשל בכלים לא מתאימים מחשש לבליעת איסור. גם בהלכות שרצים מכריע הרב מלמד כמקילים שרואים בתולעים שאינן נראות לאדם הרגיל כבטלות מעיקר הדין במאכל, וסובר שאחרי ניקוי סביר ומקובל של ירקות עלים במים וסבון אין צורך לחשוש להימצאות תולעים, וזהו רק הידור מצוה להקפיד על ירקות מגידול מיוחד ('גוש קטיף'). בעקבות פרסום הדברים בזמנו במדורו 'רביבים' בעיתון 'בשבוע' התחיל פולמוס הלכתי בנושא, אבל הרב אליעזר עומד על דעתו, והוא לא הראשון בכך - קדם לו בין השאר הרב איתם הנקין הי"ד בספרו 'לכם יהיה לאוכלה', ספר שזכה להסכמה חמה מהגר"א ונבצל שליט"א. ניתן להאריך עוד הרבה בתיאור העושר הרב שיש בכך הזה, אולם למכירי ומוקירי הסדרה 'פניני הלכה' אין צורך בכך. לא לשוא כתב המחבר בהקדמה שהכרך הזה קשה היה לכתוב אותו יותר משאר הכרכים, בגלל הכמות הגדולה של החומר ההלכתי שיש בו והכמות הגדולה של החיבורים שנכתבו על ההלכות האלו, אולם צוות של תלמידי חכמים צעירים שגידל הרב אליעזר בישיבתו סייעו לו בסידור החומר ועריכתו, והתוצאה משובחת ביותר. מפתח מקיף ומועיל לשני הכרכים על הלכות כשרות נמצא בסוף הספר. יישר כוחו של הרב אליעזר מלמד ושל צוותו על הכרך החשוב הזה, שמשלים את הלכות כשרות המאכלים של סדרת 'פניני הלכה'.

עמודי שלמה. לרבנו שלמה לוריא זצ"ל המהרש"ל. ביאורים לספר מצוות גדול. יו"ל מחדש בתוספת מרובה על דפו"ר, על פי הדפוס הראשון ושבעה כתבי יד עם ציונים, מקורות, הערות ומפתחות. לאוין ועשין. הדפסה מחודשת בכרך אחד. מהדיר: הרב יוסף דוב לובאן. שעלבים, מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים ומכון ירושלים, תש"פ. כב+968 עמ'. (wso@shaalvim.co.il)

את ספר המצוות שלו, שלעתיד יתווסף לו הכינוי 'גדול' כדי להבדיל בינו לבין ספר המצוות הקטן ממנו שחיבר בן דורו ר' יצחק מקורביל שנקרא 'ספר מצוות קצר' (או 'קטן'), כתב ר' משה מקוצי בשני חלקים, קודם הלאוין ואחרי זה העשין, והוא היה ספר הפסיקה המרכזי במשך דורות רבים ליהודי צרפת והסביבה, ובזכות זה נכנס לכל עמוד בגמרא כחלק מצינוני

ה'עין משפט'. ראשונים ואחרונים כתבו על ספר זה ביאורים והערות, ורק אחרי שנפוץ השו"ע עם נושאי כליו ירד מעט זיוו והדרו של הספר, והוא נדחק לשורה השנייה של הפוסקים שדנים בדבריהם בכל סוגיא. אחד מגדולי האחרונים שכתב פירוש מקיף על הסמ"ג היה המהרש"ל, ידידו ובן דודו ולעיתים יריבו של הרמ"א. בדרכו הדייקנית כתב המהרש"ל את פירושו בכמה 'מהדורות', ואלו גורמות להבדלים משמעותיים בין כתבי היד. בין השנים תשמ"ג-תשס"ה עמל אברך ירושלמי מעולה וצנוע בשם ר' יוסף דוב לובאן בליבון נוסח פירוש המהרש"ל על הסמ"ג (שהמדפיס הראשון כינה אותו 'עמודי שלמה') על פי דפו"ר וכתבי היד תוך ניווט מדויק בין המהדורות השונות, והישווה והשלים את דברי המהרש"ל על פי כל כתביו האחרים. הוא הוסיף הערות והפניות ומבוא מקיף, וכך יצא הספר בשלושה כרכים. כעת, לקראת הוצאת כרך נוסף של הסמ"ג ע"י מכון שלמה אומן בקרוב, הוצאנו לאור מחדש את הספר במהדורה מעט מוקטנת בכרך אחד, עם השלמת המבוא והמפתחות, ופנים חדשות ויפות באו לכאן לתועלת עולם התורה כולו. דרך אגב, בזמנו יצא ספר זה לאור כאשר 'מכון שלמה אומן' היה סניף מסניפי 'מכון ירושלים' הגדול ולכן נזכר בו גם שמו של 'מכון ירושלים', אך בשנים האחרונות 'מכון שלמה אומן' הוא כבר עצמאי לחלוטין.

רוח אפינו. תובנות חיים מתוך עיון בדמותו של דוד המלך. בנימין רוזנצויג. רמת השרון, 'מלאה הארץ דעה', תש"פ. 368 עמ'. (office@yrhasharon.org)

פנים רבות לו לדוד מלכנו. ניתן לדון בדמותו הגדולה מכמה וכמה היבטים - משיח ה', נעים זמירות ישראל, מקים עולה של תשובה ועוד. גם סיבוכים לא חסרו לו בחייו כידוע, עוד מאז נולד זקנו מגיורת שכשרותה לבוא בקהל הייתה שנויה במחלוקת, דרך יחסיו המורכבים עם שאול המלך מאז שנודע לשאול שהוא מועמד ראוי לרשת אותו, ובהמשך במערבולות בתוך ביתו והזיקנה שקפצה עליו ועוד. מר"מ בישיבת רמת השרון המלאה ברוחניות ובלמוד אמונה ניתן היה לצפות לספר שיתאר את דוד מלכנו ע"ה על דרך הרמו והדרש והסוד, אך הנה מציג לפנינו הרב ביניים, כפי שהוא מוכר לכל מוקיריו, מהבנים הראשונים של המושב מבוא חורון, מערכת של ביאורים פשטניים מתוקים מדבש, המתארים לפי פשוטו של מקרא ובהכוונת דברי חז"ל את תולדותיו של דוד המלך בכמה צמתים חשובים בחייו, כאשר יריעת הפירוש פרוסה על דורות לפניו ולאחריה. הרב רוזנצויג עוסק במשיחת שאול שתיאורה במקרא מעורר הרבה תהיות ומסדר כל פרט בה במקומו המדויק בצורה נפלאה, מציג את הנקודה שבעטיה 'נמאס' שאול מהיות מלך ונבחר דוד על פניו, מסביר את היחס המשתנה והמורכב של העם לדוד בתקופות חייו השונות, פותח את עיני המעיין על הצורך והחידוש שיש בסיפורים ה'כפולים' השונים בספר שמואל ובספרים אחרים (ובתוך כך מפיל ומגחיק את טענות מבקרי המקרא שהסיפורים ה'כפולים' הם גירסאות שונות של אותו סיפור), ומסיים בקפיצה קדימה בתנ"ך ואחורה בזמן למגילת רות, שם הוא מראה לקורא באופן מוחשי מה היה חסר למשפחת אלימלך כדי לא להיכחד - בן זכר, שלבסוף הגיע בדרכי עקיפין דרך רות ובעוז ושינה את כל התמונה המשפחתית ובעקבותיה את התמונה ההיסטורית של עם ישראל, ולא מניתי אפילו אפס קצהו של התוכן הרב והמגוון שנמצא

בספר הנפלא הזה, הכולל רק מעט ממאמרי התנ"ך שנמצאים עדיין בציקלוננו של הרב ביניום, שכל לומדי התנ"ך בקדושה לאמיתה של תורה מחכים להם בכיליון עיניים. ברכת רפואה שלמה למחבר ולביתו בתוך שאר חולי ישראל, עוד יפוצו מעיינותיו חוצה שנים רבות בריאות וטובות, בכתב ובעל פה, בלימוד ובנגינה ובשירה ובהוראה בכל הכשרונות הנפלאים שחנן אותו הבורא, בשמחה ובטוב לבב.

שערים למערכת הקניינים. פרקים ויסודות מרכזיים מתוך 'מערכת הקניינים' לרבי שמעון שקופ, מוסברים באופן ברור ושיטתי. הרב ראובן רז. ירושלים, מוסד הרב קוק, תש"פ. 152 עמ'. (02-6526231)

הרב רז משמש כר"מ בישיבת הכותל כבר שנים רבות. הוא תלמיד מובהק של הרב ישראל דז"מיטורבסקי שליט"א, תלמיד חכם ירושלמי ממגידי השיעור הוותיקים של ישיבת הכותל, שהוא מצידו מבחירי תלמידיו של הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל מראשי ישיבת פוניבז' בזמנו, שהיה מתלמידיו הקרובים של רבי שמעון שקופ זצ"ל. בתוך כתביו המיוחדים של ר"ש שקופ ביצר לו מקום מיוחד הקונטרס 'מערכת הקניינים', שנדפס בחיי המחבר בספר היובל לכבודו שיצא לאור בשנת תרצ"ו במלאת חמישים שנה לכהונתו כראש ישיבה. הרב רז למד בעיון את הקונטרס עם הרב דז"מיטורבסקי ולימד אותו לתלמידים מקשיבים בישיבת הכותל, ואז פנה לחבר ספר שיכניס את הלומדים הצעירים לענייני קונטרס סבוך זה. ספר זה פותח את הדברים לפני כל לומד ע"י סידור הדברים מחדש עם כותרות ותוספות והסברים והבהרות מאירים עיניים, כולל העברת פסקאות שהובאו אגב הדברים ואינם מגוף העניין להערות שוליים, וגם סיכומים בסוף כל פרק. ממש שולחן ערוך ומוכן לסעודה לכל מי שרוצה להיכנס ולהבין את עומקי חשבונותי ההלכתיים של אחד מגדולי ראשי הישיבות של ליטא בתפארתה.

שבעים פנים לתורה. מאת משה ארנד. עורך: אהרן ארנד. ירושלים, תש"ף. 747 עמ'.
(ayahrend@walla.com)

פרופ' משה ארנד ז"ל נפטר לפני למעלה מעשור בירושלים, העיר אליה הגיע כבחור צעיר מיד לאחר השואה. במהלך מלחמת העולם עבר תלאות ונדודים, אך עמד בכל הניסיונות ויצא מהם בשלום, כשהוא נשאר תמיד נאמן לדרך שבה התחנך ולערכים עליהם גדל. מגיל צעיר ביותר ובמהלך כל חייו עסק בחינוך - כנער לימד בהתנדבות את בני מארחיו הככרת הטוב, כאשר נאלץ לברוח ממולדתו ומבית אמו בפרנקפורט ולנדוד בצרפת ובשווייץ ולשהות אצל משפחות ובמוסדות עד סוף המלחמה, ובהמשך אחרי עלייתו ארצה למד ולימד וחינך וחקר דרכי הוראה ונושאים חינוכיים וערכיים ומחשבתיים, כתב והרצה במסגרות שונות, כשהוא מוצא חן בעיני כל רואיו. הוא היה מלומד רב-תחומי, ונוסף לחקר ועיון בענייני חינוך, עיקר עיסוקו, לימד תורה שבכתב ותורה שבעל פה, היסטוריה יהודית ומחשבת ישראל, והתמחה בפרשני ימי הביניים ובעיקר בתורת רש"י וצאצאיו גדולי התורה בצרפת ואשכנז. שבעה

ספרים כתב ועשרות מאמרים חשובים פרסם, ובנוסף כתב לעצמו ראשי פרקים בנושאים אותם לימד ועליהם הרצה, וגם אחרים שיכתבו לעצמם שיעורים שהעביר והרבה משיעוריו הוקלטו, וגם כתב מכתבים רבים לידידים ולחוקרים ובהם תוכן תורני ומדעי ראוי לשמו. את המיטב שבדברים הנ"ל אסף בנו המוכשר והחרוץ, ידידי ד"ר אהרן ארנד מבר אילן, וכשם שכיבד את אביו בחייו כיבדו במותו, והוציא לאור ספר מהודר, מלא וגדוש באוצרות של ידע ואהבת תורה ויראת שמים, כולם מפיו ומפי כתבו של אביו, מעט דברים שכבר נדפסו והרבה שיוצאים לאור בפעם הראשונה. הספר פותח במדור 'תורה ומפרשיה', וממשיך בעיוני מקרא, בדרכי הוראת המקרא, בעיונים באגדות חז"ל, בענייני מועדים, בעיוני תפילה, ומסיים בענייני חינוך יהודי והוראת יהדות, ועוד נוסף מדור עם הערות ותשובות ותגובות שכתב פרופ' ארנד בנושאים שונים. הרבע האחרון של הספר כולל זכרונות של המחבר מאז ילדותו בקהילת הרב הירש בפרנקפורט, דרך הנדודים כילד בודד בימי השואה, ועד בניית דמותו הבוגרת בירושלים בארץ ישראל הנבנית, הספדים ודברי זיכרון מרגשים. ספר חשוב ומעניין, חסד גדול שעשה ידידי ד"ר אהרן ארנד עם החיים ועם המתים, וכיבוד אב למופת.

שולחן תמיד. לרבנו שלמה חלמא זצ"ל בעל 'מרכבת המשנה'. על הלכות סדר היום והלכות המועדים. יוצא לאור מכת"י עם הערות והארות ומקורות הדינים, ועם מבוא מקיף ומעודכן. הדפסה מחודשת בכרך אחד. העורך: הרב יואל קטן. שעלבים, מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים ומכון ירושלים, תש"פ. 56 + תרפו עמ'.
(wso@shaalvim.co.il)

את רבי שלמה חלמא זצ"ל בעל 'מרכבת המשנה' על הרמב"ם אין צורך להציג. הוא נחשב מגדולי מפרשי הרמב"ם בכל הדורות, עד שמסופר על אחד מגדולי החסידות, ש'נאלץ' להציץ בספרו כי לא מצא יישוב לרמב"ם מוקשה שנתקל בו בשום ספר אחר, שכאשר מצא תירוץ מבריק רק בספר זה קרא בצער 'שכינתא בגלותא'... מדוע שטמו גדולי החסידות את ר"ש חלמא, והאם הגיע בסופו של דבר לארץ ישראל [הגיע!], ואיזה ספרים חיבר ומתי ואלו מהם נדפסו ומה קרה עם האחרים, ועוד הרבה עניינים כלליים ופרטיים מוזכרים ומבוארים במבוא המקיף. הספר עצמו יצא לאור בשני כרכים ע"י מכון שלמה אומן לפני כעשרים שנה מכת"י, והוא למעשה הראשון מסדרה של עשרה 'שולחנות' שהכין ר"ש חלמא שהקיפה את כל ההלכות הנוהגות בזמן הזה לפני נושאים (עם שינויים רבים מסדר השו"ע); אך ה'שולחן' היחיד שזכה רש"ח להדפיס היה דווקא השני, 'שולחן עצי שיטים' על הלכות שבת ויו"ט (הוא מוזכר מאות פעמים במשנה ברורה!), וגם אותו מתכוון מכון שלמה אומן להביא לדפוס במהדורה חדשה ומשובחת בימים הקרובים אחרי שנים של עמל. שני הספרים יימכרו כ'סט' אחד, והם מקיפים ביחד למעשה את כל ההלכות שבשו"ע או"ח. הספר מסודר לפי נושאים, כך שלמעלה נמצא בכל עמוד גוף הספר, כשההלכות מחולקות לפרקים וסעיפים וסעיפי משנה בחלוקה מאוד סיסטמטית (שלעיתים מכבידה על המשתמש), ובחלק התחתון של העמוד נמצא 'זר זהב' - מקורות והסברים והערות והרחבות והשלמת פרטים מאת המחבר, ואנו הוספנו עוד הערות ומקורות וכל מה שצריך המעיין.

תשובות ר' יצחק בן שמואל מדמפייר (ר"י הזקן). מהדירים: פנחס רוט ואברהם (רמי) ריינר. ירושלים, הוצאת מקיצי נרדמים וקרן רוזן, תש"ף. לט+331 עמ'. (02-6586659)

בעל התוספות ר"י מוקר לכל נער שמתחיל ללמוד גמרא עם תוספות. אין כמעט דף בגמרא שרבי יצחק ברבי שמואל מדמפייר, כפר בצפון צרפת, לא מובא בו באחד מדיבורי התוספות, כשהוא מקשה או מתרץ או מסביר מה 'לא נראה לר"', או לפחות דעתו מוזכרת ע"י אחד מתלמידיו בעלי התוספות. כאחיין ותלמיד-חבר של גדול בעלי התוספות רבנו תם נכדו של רש"י, היה ר"י רבם של דורות של בעלי תוספות, ואחראי במידה מרובה לעיצוב ולסידור דמותם המיוחדת-במינה של התוספות על התלמוד, שגרמה להם להיות מרכז העיון התלמודי ומעמודי הפסיקה היהודית לדורות. ר"י היה נינו של רש"י מצד אימו ונכד של תלמידו ועוזרו של רש"י, ר' שמחה מוויטרי, מצד אביו, גם אשתו הייתה נינה של רש"י מצד אביה, ורבים מקרובי משפחתו היו גדולי תורה. בנו רבי אלחנן נכנס גם הוא לעולם בעלי התוספות ושימש כמזכירו של אביו ואף נכתבו בתוספות דברים בשמו, אך הוא נרצח ע"י גויים עוד בחיי אביו. כדרכם של גדולי ישראל לא עסק ר"י רק בהוראת תלמוד לתלמידיו הרבים, אלא שימש גם כמנהיג רוחני ופוסק הלכות. במהלך השנים הפך ר"י לכתובת לפתרון שאלות קשות, למדיניות והלכתיות, מכל רחבי מערב אירופה, וחכמים מאנגליה ואשכנז ופרובנס, נוסף כמובן לתלמידי בעלי התוספות מכל רחבי צרפת, שלחו לו את ספיקותיהם וקיבלו ממנו תשובות למדניות מקיפות, לאו דווקא חתוכות וחד משמעיות, שהן עצמן הפכו למקורות הלכתיים ולמדניים ונאספו בקבצים שונים במהלך הדורות, לעיתים קרובות לאחר קיצור ועיבוד. כבר לפני שנים רבות הגה פרופ' י"מ תא-שמע ז"ל את הרעיון לאסוף את תשובות גדולי בעלי התוספות ולהדירם מחדש על פי המקורות הרבים והשונים, ושניים מתלמידיו זוכים לברך עתה על המוגמר ביחס לתשובות ר"י הזקן בספר משובח ומהודר זה. בחוכמה רבה החליטו המהדירים להציג את הנוסח השלם יותר והמדויק יותר כנוסח ה'פנים' בכל תשובה מתוך כ-150 התשובות שהם מצאו ולא להיצמד למקור מסוים, וכמובן דייקו מאוד בחילופי הנוסחאות, הקדימו מבוא לכל תשובה, העירו וציינו לכל מה שמבקש המעיין, וכמובן הקדימו מבוא מקיף וסיימו עם מפתחות מפורטים. יישר כוחם, עבודה לדורות.

תולדות יעקב. תולדות חייהם דמותם ומורשתם של רבי יעקב פרידמן האדמו"ר השלישי לבית הוסיאטין ושל בנו רבי יצחק האדמו"ר הרביעי. מאיר צבי גרוזמן. פתח תקוה, מכון מורשת ישראל, תשע"ט. 444 עמ'. (chaim.rosenrauch@gmail.com) הרב ד"ר מאיר גרוזמן הוא מחנך וסופר ומרצה ידוע, בן למשפחת חסידי הוסיאטין, שגם שנותיו ביישוב ליטאיות ובאקדמיה לא עמעמו אצלו את האש החסידית. ומדובר בחסידות מיוחדת, נסתרת כמעט מן העין, אצילית, עצמאית, ציונית, שתקנית, בלי פוליטיקה ובלי יחסי ציבור, שדמויות הוד עמדו בראשה בארבע הדורות שבהן הייתה קיימת. עם גדלותו בתורה בנגלה ובנסתר, ייחוסו היוצא-מן-הכלל לגדולי החסידות בדורו ובדורות קודמים, ומידותיו הנעלות, היה הרבי השלישי מהוסיאטין, רבי יעקב בעל 'אהלי יעקב', דמות מיוחדת. הוא עלה ארצה עם חותנו האדמו"ר השני רבי ישראל בשנת תרצ"ז, התגורר עמו בתל אביב,

ומילא את מקומו אחר פטירתו בשנת תש"ט. הוא היווה אחת מדמויות ההוד של תל אביב, חסידיו מנו קבוצה מצומצמת ואיכותית של חסידים ותיקים וחדשים, ורבים התקרבו אליו וביקשו את עצתו, תפילתו וברכתו. לאחר שמונה שנות אדמו"רות על אדמת הקודש הלך בדממה דקה לבית עולמו, כשהוא מותיר את שרביט ההנהגה לאשתו הרבנית ולבנו המיוחד, השקט, הבודד, שגם הוא לא האריך ימים וסיים בדממה בשנת תשכ"ח את תולדותיה של חסידות הוסיאטין. דוק של עצב נסוך על הספר המרשים שכתב החסיד הנאמן הרב גרוזמן, בו הוא מחבר, בנימה אישית מודגשת, היסטוריה וביור קשרי משפחה ענפים (הוסיאטין קשורה באופן הדוק לושלת רוז'ין ולחסידויות סדיגורה ובוהוש) וסיפורי חסידים ומקרים של מופתים גלויים והרבה תורה ותפילה וקדושה, שמשאירים את חותמם על הקורא. ספר זה מהווה הנצחה מיוחדת במינה לשני יהודים גדולים שכמעט נשכחו, והרבה עמל וכישרון השקיע המחבר בזה, כשהוא מדגיש בסוף הספר שאכן מלכות הוסיאטין עלי אדמות תמה, אך מורשתה הרוחנית נצורה לעד בלב כל שוחריה. זה אינו הספר הראשון של הרב ד"ר גרוזמן על חסידות הוסיאטין, והשמועה אומרת שבדרך נמצאת יצירה נוספת שלו, גם היא בסיוע 'מכון מורשת ישראל' השומר על מורשת בית רוז'ין, על שני האדמו"רים הראשונים של וושלת הוסיאטין, שתשלים את התמונה.

שעלי חולין. סוגיות אקטואליות בענייני מסכת חולין. ועמו ספר **בכור קדשים חלק ב'**, שאלות וביוריים בענייני בכור בהמה טהורה. מרדכי עמנואל. ביתר עילית, תשע"ט. 203 + קעד עמ'. (052-7619726)

הרב מרדכי עמנואל נולד וגדל בקיבוץ שעלבים, וכילד שהה עם אביו ימים רבים בלול וברפת, כך שאת החלק הזה של גידול בעלי החיים הוא מכיר מקרוב. אחרי שנים של לימוד בישיבות נטה ליבו לעסוק בענייני כשרות למיניהם, ואחרי התמחות הלכתית ומעשית נטל על שכמו תפקידי פיקוח כשרות בכירים ב'תנובה' ובמקומות אחרים. גם היום הוא ממשיך לעסוק בנושאים אלו מצידם העיוני והמעשי, וכבר כתב ספרים ומאמרים רבים המראים את ידיעותיו הלמדניות וההלכתיות והמעשיות ואת השילוב שביניהן. בכרך זה שני ספרים, הראשון עוסק בשאלות בכשרות הבשר במערכי שחיטה ובדיקה המוניים, בדרכי השיווק של בשר טריפה ועוד, ובהמשך 19 שיעורים למדניים לפי סדר מסכת חולין העוסקים בשאלות למעשה מתוך בית המטבחים, כגון רמת המומחיות הנדרשת מהשוטח, הגדרת נפולה במציאות היומיומית בבית המטבחים, כללים מעשיים לעניין 'בשר שנתעלם מן העין', שאלות במסורת זיהוי בהמות ועופות, שאלות בענייני מליחה וצלייה, בשר וחלב וראשית הגז ועוד, עולם מלא. החלק השני הוא השלמה ותוספת לספרו 'בכור קדשים' שיצא לאור לפני עשור. מתברר שחובת מכירת אבר של הבהמה בזמן הזה לגוי כדי למנוע מצב של לידת בכור קדוש וכל הסיבוכים הנובעים מכך, היא מטלה מסובכת שמעלה הרבה ספיקות ושאלות הלכתיים. הרב עמנואל מספק בין השאר 'שירות מכירת אוזן ווושט' לכל המעוניין, חקלאים פרטיים וגם גופים גדולים, ומונע בכך תקלות רבות, ובמקביל העניין מחייב אותו לביוריים

הלכתיים מסוככים ומעניינים שאותם הוא אסף לחלק הזה של הספר: שימוש בצמר של בכור לציציות, שחיטת נבלה של בכור, גידול תיש ננסי בכור כחיית מחמד (יש דבר כזה!), דיני ספק בכור, המותר והאסור בהטלת מומים בבכור, התרת בכור של קיבוץ ע"י ת"ח שהוא בן הקיבוץ, שאלות במעשה הקניין לגוי - למשל האם אפשר להשתמש בקניין חצר במאחו' בלתי חוקי', נוסחים שונים של שטרי מכירת אברי הבהמה לגוי, למי שייך שטר המכירה עצמו, מי מורשה חתימה בתאגיד לעניין מכירת אבר של בהמה השייכת לתאגיד, ועוד ידיעות ובירורים מרתקים בתחום שאין רבים העוסקים בו. הרב עמנואל חי את חייו התורניים והמקצועיים בכמה עולמות - בבית המדרש, בבתיהם של גדולי ישראל מכל הגוונים שאינסוף פסקים ודעות והכרעות וסיפורים עליהם נמצאים בספר, וכמובן בבית המטבחים ובשדה ובמכוני החליבה ועוד, ורק שילוב כזה יכול להביא להבנת המציאות וההלכה באופן מושלם. ספר חובה לכל לומדי מסכת חולין בעיון ולכל העוסקים בתחום הכשרות.

האר עינינו בתורתך. פרקי הדרכה ללימוד תורה ממשנתם של מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק ובנו מרן הרב צבי יהודה הכהן קוק, מלוקטים ומסודרים. כך ראשון, מהדורה זמנית. אמיתי הכהן קמינצקי. ירושלים, 'הארה בתורה', תשע"ח. 104 + עג עמודים. (hbatora@neto.net.il)

מדובר בחיבור מיוחד במינו, שבו ליקט המחבר, מאברכי ישיבת 'הר המור' ובנו של רבו של גוש קטיף, טיפות הדרכה בלימוד התורה מכל כתיביהם של רבותינו האב ובנו זצ"ל ומדברים שבעל פה ומעדות על דבריהם, טיפות שמצטרפות יחד לנהר גדול ולחיבור גדול, שרק חלק אחד מחלקו הראשון מוצג כאן לפנינו. הרב קמינצקי מתכוון לאסוף את כל דברי מרן הרב ורבינו זצ"ל העוסקים בלימוד התורה בזמן הזה, ובחלק נוסף יובאו תפקידי דורנו בלימוד התורה כהכנה לקראת 'חזון התורה בתפארתה', כשהחלק השלישי יעסוק בדבריהם על דרכי לימוד התורה לעתיד לבוא, בימי התגלות הנבואה וקום הסנהדרין ובניין בית המקדש במהרה בימינו. החלק הראשון פותח במבוא חשוב ובו דברים מהם על חשיבות הלימוד ועקרונות הלימוד וצורות הלימוד בדורות השונים, ובהמשך עוסק הספר בתוכן הלימוד - החיבורים השונים ודרכי לימודם, מהלך הלימוד, דרך הסקת מסקנות להלכה, סדרי הלימוד הנוספים על הלימוד העיקרי ודרך בחירת המקצוע התורני הנלמד. במהדורה זמנית זו נמצא בינתיים רק המבוא והחטיבה הראשונה של החלק הראשון, וגם כך זה הוא אוצר בלום שהרבה עמל ויגיעה וכשרון טמונים בו. כל פסקה מלווה בכותרת ובמילות הסבר, וכמובן בציון מדויק של המקור, ואפילו בסיפורים ממקור ראשון שמשלימים את התמונה. כך הפסקה הראשונה שנלקחה מתוך 'שמונה קבצים' עוסקת בחשיבות הסדר והשיטתיות בלימוד התורה, ובהערה מופיעים דברים שכתב הרב ישראל פורת, אחד מתלמידי מרן הרב זצ"ל, שהרב אמר לו פעם שרוב הגדולים עצמחו בישיבות ליטא עלו והתעלו הודות לשקידתם וכשרונותיהם, ולדעתו אם היה יותר סדר ופיקוח על הלימוד בישיבות היו מתרבים גדולי התורה בכמותם ואיכותם. בנספח שבסוף הספר

מובאים כ"ד פרקים העוסקים ב'כללי ספרים' - הערות של הראי"ה והרצי"ה על דרך לימודם ופסיקתם של התלמודים והקדמונים. כך למשל קובע מרן הרב זצ"ל שלא יתכן לפתור מחלוקת בין שני פוסקים בכך שהם נחלקו במציאות כאשר המציאות גלויה לעין, וזה אפשרי רק כאשר מדובר על מציאות שכבר עברה, או במחלוקת בהגדרת המציאות. גם כאן לכל פרט מובאים מקורות והסברים. תועלת רבה יש בספר זה, וציפייה רבה קיימת לסיום היצירה הגדולה כולה.

בסוד קדושים. עיון באגדות חז"ל. חננאל שמואל אתרוג. חברון, תשע"ז. 383 עמ' (02-9605631)

הרב אתרוג משמש כראש ישיבת 'שבי חברון', ועיקר עיסוקו בעיון התלמוד. אולם בספר זה הוא מבאר תשע סוגיות אגדתיות ידועות, כשהוא מנסה לשאול בכל אחת מהן את השאלות הנכונות, ולהשיב תשובה אחת גדולה שתקיף ותיישב את כולן. בהקדמתו היפה הוא מתאר איך דברי האגדה האלו עמדו בראש מעייניו כל זמן עיסוקו בהם: 'יחד עם הלל הזקן טיפסתי רעב על הארובה לשמוע דברי אלוקים חיים, כפות רגליי היחפות נפצעו בדרך עם אבא חלקיה, עמדתי נרגש מאחורי חוני המעגל מול עץ החרוב המניב פירות, וכאבתי כשהנרות נופצו על ראשו של בבא בן בוטא...' הפרק האחרון עוסק במשל האדם שקודח בספינה ומסכן במודע את כולם, והמסקנה ש'כך הן ישראל - אחד מהן חוטא וכולן מרגישים'. לדעתו מוסר ההשכל בסיפור זה הפוך ממה שנראה ממבט ראשון: לא שצריך לזרוק את הרשע מהספינה - אלא שאי אפשר לוותר על אף אדם ב'ספינה' שלנו, כולם צריכים לחיות ביחד ולשתף פעולה, ותפקיד הכלל לגרום לכך שגם הפרט החריג ירגיש חלק משמעותי מהכלל ויהיה בעדו ולא נגדו... מלאכת מחשבת.

ביאורי החושן. ביאורי סעיפי שו"ע, ראשונים ואחרונים, והרחבות ועיונים, בהלכות מקח וממכר. כרך א. יוסף נגר הלוי. אלקנה, תשע"ז. כב + 554 עמ'. (yosehf.nagar@gmail.com)

הרב נגר הוא מבוגרי ישיבת כרם ביבנה ומלמדני כולל 'רצון יהודה' בפתח תקווה, ועוסק כבר שנים בסוגיות ובהלכות של חלק חושן משפט. השיעורים המיוחדים של הרב בנימין בארי שליט"א בכולל הדיינות של ישיבת כרם ביבנה נתנו לו דחיפה גדולה לעיסוק מעמיק בנושא, ותוצאותיו הם ביאור מקיף לפרטים ולכללים של חלק חשוב מתוך שו"ע חושן משפט, חמישה עשר סימנים (קפט-רד) העוסקים בדרכי הקניינים, שזכו לדיון מעמיק בכל פרט מפרטיהם, והונחו כשולחן ערוך המוכן לסעודה לפני כל לומד בעיון את ההלכות האלו. 120 העמודים האחרונים של הספר עוסקים בבירורים למדניים שעלו בשיעורים הנ"ל של הרב בארי, והם מאירים עיניים. הסימן האחרון למשל עוסק בקניין סיטומתא, ואחרי הקביעה שחז"ל לא סיעו לנו להגדיר איזה קניינים מתאימים לתואר 'קנייני סיטומתא' עובר המחבר לשיטות הראשונים והאחרונים בנושא, דן מה הרעיון שמאחורי דין קניין סיטומתא, מברר

האם קניין זה קונה גם בדבר שלא בא לעולם, ומגיע לברור ההלכתי-מעשי של תוקפם של חוזים וקניינים עתידיים בימינו, כולל פסקים של בתי דין לממונות הלכה למעשה. תוכן עניינים מפורט בראש הספר מועיל מאוד למעיין למצוא את הדרוש לו.

נתיבי אברהם. חברון לוי. בת ים, תשע"ח. 145 עמ'. (058-5058553)

הרב לוי, תלמיד מובהק של רבינו הרב אברהם שפירא זצ"ל בישיבת 'מרכז הרב', מלמד בישיבת 'נתיבות ישראל' בבת ים ועוסק רבות בענייני הלכה. בחוברת זו נמצאים פסקים קצרים בענייני שבת ומועדים, מוסברים ומבוארים. כך למשל הוא מכריע שגם בעקבות סיבה קלה יכולות נשים שלא לצום ב"ז בתמוז ועשרה בטבת, ומביא לכך מקורות רבים; אולם הוא מציע להן להשתדל להתספק בשתיית מיצי פירות וכד' לשיעורים, וכך תצאנה ידי חובת כולם. ושוב בענייני נשים קובע הרב לוי שאם אשה מרגישה שהיא צריכה ישוב דעת כאשר היא מתעסקת בצורכי הבית בשלושת השבועות היא יכולה לשמוע ברקע, ובוליום נמוך, שירי קודש שימנעו ממנה מצבי רוח ירודים, וגם לכך הוא מביא מקורות בין השאר מרבו הגר"א שפירא זצ"ל. ליקוט נאה.

ספר הסמים וההישמרות מפני הסממנים הקטלניים לרבנו משה בן מימון. תרגום ומהדורה מוערת: זהר עמר וירון סרי. קרית אונו, מכון מש"ה, תשע"ט. 182 עמ'. (halichot@zahav.net.il)

רבנו הרמב"ם, גדול הראשונים, היה גם כידוע מגדולי הרופאים בדורו. חיבור זה על ריפוי אדם שבלע רעל או הוכש ע"י נחש ארסי וכד' חובר ע"י רבנו על פי בקשת גוי בשם אלפאצל, אחד מחשובי חצרו של צלאח אדין ששלט אז במצרים. הרמב"ם נענה למשימה וכתב חיבור קצר בנושא, מעין מדרך שימושי למצבי חירום רעליים, ובו קיים שימוש רחב בתריאק - תמיסה מיוחדת ששימשה עד מאות השנים האחרונות כתרופה למחלות ותקלות רבות, וכנראה גם הועילה לחלק מהנפגעים והחולים. הספר כבר תורגם כמה פעמים מאז תרגומו של אבן תיבון עוד בדורו של הרמב"ם, אך כאן לפנינו מהדורה מדעית מתוקנת ותרגום חדש על פי כתבי יד ובסיוע כל הידע הקיים היום בתחומים ההיסטוריים והרפואיים האלו. המבואות וההערות והנספחים והמפתחות מאירים עיניים, עוד יצירת מופת מבית מדרשו של פרופ' זהר עמר.

בארץ לא זרועה. עיונים והארות בחומש במדבר. הרב חיים דרוקמן. מרכז שפירא, מכון תורני אור עציון, תשע"ז. 428 עמ'. (machon@oretzion.com)

אינסוף שיעורים ושיחות על פרשת השבוע העביר מורנו הרב דרוקמן שליט"א בעשרות שנותיו כראש ישיבת 'אור עציון' ובמהלך ביקוריו במוסדות האחרים שהקים וליווה וביקר ועודד, ורק חלקם קובצו בשנים האחרונות לספרים על פי סדרי השנה ועל פי נושאים. כאן קובצו כארבעים שיחות כסדר ספר במדבר, בכולן אותו שילוב מיוחד של פשטות וכנות והתלהבות ועומק וחינוך

ואהבה לוהטת לריבונו של עולם ולתורתו ולמצוותיו ולעמו ולארצו. כמה מתאים למשל שהרב דרוקמן 'מלמד זכות' על בקשת שני השבטים וחצי השבט לשבת בעבר הירדן, 'שהרי אחרי כיבושו נעשה גם עבר הירדן המזרחי לחלק מהארץ, וסוף סוף משהו מישראל צריך להתיישב בו'. דווקא תגובתו הקשה של משה נראית לכאורה חורגת מפרופורציות, ובפירושו הוא מאריך בשיטות המפרשים השונות, ומציע שהכעס היה בגלל העדפתם את החומריות על הקדושה, וסימן לדבר שבקשתם מתחילה ומסתיימת בתיאור מקניהם, והתיבה 'מקנה' חוזרת ומהדהדת פעם אחר פעם בכל הפרשה הזו. משה רבנו לדעת הרב דרוקמן מזדעזע מבקשתם בעיקר מפני שהוא כה רוצה להיכנס לארץ, ודווקא לו זה לא מתאפשר. ברכת הצלחה לרב דרוקמן היקר להמשך הוצאת ספריו בכל חלקי התורה, ולאריכות ימים ושנים בבריאות ובשמחה ובטוב לבב.

פתחו שערי הלב. שיחות הרב שלמה קרליבך, שערי הזמן. ערכו: יחד ויט הכהן, ויהושע רן שריד. מהדורה שניה מחודשת. ירושלים, דברי שיר, תשע"ט. 295 עמ' (info@dshir.co.il)

ר' שלוימ'ה קרליבך ידע לנגן וידע לשיר וידע לספר, אבל ידע גם ללמד. בדרכו לקירוב ישראל לאביהם שבשמים מצא אינספור הזדמנויות ללמד תכנים של תורה ויהדות בסגנונו המיוחד, שכבש את ליבם של רבים בחייו ועוד יותר אחרי מותו. אחרי שרבות ספרים בסידרת 'פתחו שערי הלב' נמכרו והועילו לרבים, הוחלט להכין מהדורה חדשה ומתוקנת שבהם יופיעו שיעוריו של ר' שלמה כסדר זמני השנה. כמובן שלא מדובר בשיעורים למדניים וגם לא בטקסטים תורניים, אלא בדברי תורה היוצאים מן הלב ואמורים גם להיכנס אל הלב, בתנאי שכפי קריאתו של ר' שלמה השומעים אכן יפתחו את הלב לשמוע. בסוף דבריו על תשעה באב הוא מזכיר את התכלת, שרק כאשר היא תשלים את הלבן היא תקשר את עם ישראל לשמים, וכל 120 העמודים האחרונים הם ביאורים לפסקאות ב'אורות התשובה' של הרב קוק בסגנונו המיוחד של ר' שלוימ'ה קרליבך ז"ל.

שו"ת אבני דרך. שאלות ותשובות שהזמן גרמן בארבעת חלקי שולחן ערוך. חלק טו. אלחנן נפתלי פרינץ. ירושלים תש"פ. 621 עמ'. (02-9998679)

230 סימנים ארוכים וקצרים נמצאים בכרך החדש של 'אבני דרך' מאת הרב פרינץ החרוץ והידען. נוסף לבירוריו בכל מקורות ההלכה כדי להגיע לפסיקה מאוזנת ונכונה, נוהג הרב פרינץ להתייעץ עם שורה ארוכה של תלמידי חכמים, שדבריהם מובאים לעיתים קרובות בתוך הדברים ובהערות. לעיתים מדובר על בירורי הלכה מקוריים ביותר. כך בשאלה הראשונה נשאל הרב פרינץ אם יש פגם בכך שאדם עושה את צרכיו בעל חיים, שהרי אסור למשל לשמש מיטתו לעיני כל חי. בתשובתו הוא לא מוצא לכך התייחסות בתלמוד ובפוסקים, ומביא גם את דעתם של תלמידי חכמים שהסכימו עמו שאין בכך איסור. אולם הוא מזכיר למעיין שקיימים כללים בהלכה של צניעות ודרך ארץ גם בהתנהגות בשירותים, אולם מעיקר הדין מותר להיפנות גם בשדה ולא נאמרה שום הגבלה לגבי הסתרת המעשה מבעלי חיים שמסתמא נמצאים שם. ס' רל, האחרון, מכיל כמעט ארבעים עמודים ובהם הערות והוספות לרבות מאלפי התשובות